

## Vedoucí úloha dělnické třídy v socialistické společnosti a sociální určitost jejího subjektu

IVAN HRŮZA

V dokumentech ze sjezdů KSČ se věnuje v souvislosti s linií budování rozvinuté socialistické společnosti soustavná pozornost vedoucí úloze dělnické třídy a růstu této vedoucí úlohy. Tak tomu bylo již na XIV. sjezdu KSČ, který tuto linii vyhlásil. Tak tomu bylo i na XV. a XVI. sjezdu, které se zabývaly jejím dalším propracováním.

Kategorie vedoucí úloha dělnické třídy je *jedním* z klíčových prvků zákonů pohybu a vývoje politického revolučního dělnického hnutí.(1) Proto bez ní nelze pochopit ani marxisticko-leninskou teorii socialistické revoluce, ani dynamiku budování socialistické společnosti. Vedoucí úloha dělnické třídy je podstatou soudobé epochy vývoje všeho lidstva a všech společenských procesů, jejichž prostřednictvím se realizuje.

Klasikové došli při analýze zákonů pohybu a vývoje revolučního dělnického hnutí k vymezení *dvou* základních problémových okruhů a jim odpovídajících kategorií. Každá z nich odráží jednu z podstatných stránek zákonité dynamiky rozvoje tohoto hnutí, a tím i dynamiky jeho funkce v celkovém společenském pohybu. Proto na sebe obě organicky navazují a každou z nich je možno pochopit jen *ve vzájemné vazbě* s druhou.

První z těchto okruhů a kategorií zahrnuje objektivní tj. ekonomickou *determinovanost* pohybu a vývoje dělnické třídy. *Subjektem* této determinace, tj. její aktivně působící stránkou, která ovlivňuje pohyb a vývoj dělnické třídy i jejího hnutí, je celá konkrétně historická společnost, v níž třída žije, jmenovitě zde vládnoucí výrobní vztahy a postavení třídy v nich. *Objektem* determinace je dělnická třída. Proto se z ní pod tímto tlakem formuje její politické revoluční hnutí. Tentýž tlak potom konečkonců určuje i zaměření všech cílů a celý vývoj hnutí, spjatý s bojem za jejich dosažení.

První problémový okruh tedy zachycuje v poslední instanci určující *základ* zákonů pohybu a vývoje politického revolučního dělnického hnutí.(2)

(1) Tato pasáž nemůže vzhledem ke svému rozsahu obsáhnout podrobný rozbor vědecky vyvozených a doložených závěrů klasiků o obsahu a funkci kategorie vedoucí úloha dělnické třídy, neboť by bylo nutno opřít se o značný okruh odkazů na jejich dílo. Není to navíc ani nezbytné, neboť bezprostředně navazuje na starší práci, která již takový rozbor podala [Hrůza 1973: 13–161]. Proto se tato část studie může omezit jen na *shrnutí* již uskutečněného podrobnějšího rozboru a na rozvedení aktuálních závěrů, které odtud plynou, se zvláštním zřetelem k jejich využití jako teoreticko-metodologických prvků zkoumání speciálnějších otázek.

(2) Marx a Engels byli v celém svém díle nuceni věnovat zvýšenou pozornost právě tomuto problémovému okruhu a zabývali se jím v řadě statí. Viz alespoň nejdůležitější z nich: [Marx – Engels 1, 1956: 413, 2, 1958: 51; 233–508; 3, 1958: 31–90; 4, 1958: 428–434]. Důkaz celé této řady závěrů dovršil Marxův *Kapitál*. Lenin později podal důkaz o platnosti těchto Marxových a Engelsových závěrů pro carské Rusko. Tak se s nimi na podkladě rozboru dalších faktů plně ztotožnil [Lenin 1, 1951: 83–133; 312–314; 3, 1952: 9–595].

Tento okruh i jemu odpovídající kategorii označujeme *historické poslání dělnické třídy*. [3]

Druhým z obou okruhů a jemu odpovídající kategorií odrážíme zpětné *aktivní působení* dělnické třídy na společnost, vyvolané jejím postavením v ní. *Subjektem* tohoto působení se stává politické revoluční dělnické hnutí vedené stranou leninského typu, opírající se o marxisticko-leninskou teorii. *Objektem* působení pak je konkrétně historická společnost, v níž třída žije, a koneckonců v ní vládnoucí výrobní vztahy.

Tím, že zmíněný subjekt revolučně mění uvedený objekt, *přetváří sama sebe* — nejen politické hnutí třídy, ale celou svou třídu. Zároveň tím nevyhnutelně přetváří i celou sociálně třídní strukturu společnosti, a to směrem, který je v zájmu veškerého pracujícího lidu.

Druhý problémový okruh zahrnuje *jádro zákonů působení politického revolučního dělnického hnutí na společnost*. [4] Je i jemu odpovídající kategorií označujeme *vedoucí úloha dělnické třídy*. [5]

Vzájemná vazba a v ní se prosazující *vzájemné působení* historického poslání a vedoucí úlohy dělnické třídy tvoří *podstatu* systému zákonů pohybu a vývoje politického revolučního dělnického hnutí. Toto vzájemné působení má *dvě stránky*.

Jedna z nich spočívá v tom, že *historické poslání nutí dělnickou třídu prosazovat svou vedoucí úlohu* (v boji proti kapitalismu, později při uskutečňování socialistické revoluce, a konečně pak při budování socialismu). Druhá stránka vzájemného působení spočívá v tom, že vedoucí úloha dělnické třídy umožňuje uskutečňovat takové společenské proměny, jejichž nejvyšším stupněm bude dovršení přechodu ke komunistické společnosti. *Tím zruší podmínky, které si historické poslání dělnické třídy vynucují*.

Historické poslání dělnické třídy (tato ekonomická determinovanost jejího pohybu a vývoje) přerůstá v její vedoucí úlohu tím, že podstatně ovlivňuje praktické jednání dělníků. Tento vliv se prosazuje *mutatis mutandis* — tedy koneckonců u každého jednotlivého dělníka bezprostředně natolik, nakolik pravdivě si své ekonomické postavení uvědomuje a nakolik se je reálně snaží překonat svým působením na celou společnost, v níž žije.

Proto se promítá především v jednání *většiny* dělníků, a to *v delším vývojovém období*. Jednotlivci, a to zvláště v kratším vývojovém období, naproti tomu

---

(3) Marx a Engels používají tohoto názvu (popřípadě názvu historická mise dělnické třídy) v celé analýze zákonů pohybu a vývoje politického revolučního dělnického hnutí. Proto jej dnes uplatňujeme pro problémový okruh ekonomické determinovanosti tohoto hnutí, který zvláště podrobně propracovali.

(4) Jeho základy rovněž vědecky vyvodili a dokázali již Marx a Engels — viz již *Manifest Komunistické strany* [4, 1958: 435–462]; obdobně *Inaugurální adresa* [16, 1965: 41–45]; k souvisejícím organizačním otázkám hnutí viz *Stanovy Svazu komunistů* [4, 1958: 518–523]; *Stanovy Komunistického svazu* [7, 1959: 568–570]; *Prozatímní stanovy Mezinárodního dělnického sdružení* [16, 1956: 46–49]; *Stanovy a organizační řád mezinárodního dělnického sdružení* [16, 1956: 568–572] atd. Imperialistické stadium kapitalismu, které je „předvečeřem socialistické revoluce“, násobí podmínky pro postupnou realizaci vedoucí úlohy dělnické třídy ve všech zemích na celém světě. Vede k obrovskému růstu masovosti mezinárodního revolučního komunistického dělnického hnutí. Proto bylo nutné, aby Lenin v boji s oportunismem II. internacionály dále propracoval a rozvinul základy vedoucí úlohy dělnické třídy. Viz celý soubor Leninových prací o komunistické stranickosti, zvláště knihy *Co dělat* [Lenin 5, 1953: 359–545]; *Krok vpřed, dva kroky vzad* [Lenin 7, 1953: 203–426] atd. Je to jedna z klíčových stránek leninismu jako marxismu soudobé epochy. Je východiskem Leninova učení o diktatuře proletariátu aj.

(5) Použité označení vyplývá z častého Leninova užití tohoto názvu při analýze zákonů pohybu a vývoje politického revolučního dělnického hnutí a z toho, že dále rozvinul zvláště tento druhý problémový okruh.

mohou být ovlivněni myšlenkami buržoazie a jednat proti svým dlouhodobým celkovým třídním zájmům.

Uplatňovat vedoucí úlohu své třídy nemohou jednotliví dělníci každý sám o sobě. Mohou ji uplatňovat jen prostřednictvím činnosti v rámci revolučního politického hnutí své třídy, tj. jeho působením na celou danou společnost.

Dělnická třída uplatňuje svou vedoucí úlohu ve svazku s ostatními pracujícími tím, že vede tento svazek. S tím souvisí nezastupitelná úloha, kterou má při přerůstání historického poslání dělnické třídy v její vedoucí úlohu a při praktickém uplatňování této vedoucí úlohy *avantgarda a předvoj třídy, strana leninského typu, opírající se o marxisticko-leninskou teorii*. Působení této strany urychluje přechod většiny třídy k její vedoucí úloze. Pomáhá pro ni získávat i zbývající dělníky a další pracující. Vedoucí úloha třídy se může uskutečňovat jen s marxisticko-leninskou stranou v čele, pod jejím vedením.

### **Vedoucí úloha dělnické třídy v boji za revoluční likvidaci kapitalistické společnosti**

*Historické poslání* dělnické třídy za kapitalismu plyne z jejího zvláštního postavení ve vládnoucích výrobních vztazích. Tato třída zde totiž patří 1. *mezi* výrobce materiálních užitných hodnot (je „největší výrobní silou“); 2. *mezi* námezdně pracující, vykořisťované kapitálem.

Odtud vyplývá *shoda* jejich podstatných životních zájmů s převážnou většinou obyvatelstva kapitalistické společnosti. Příslušnost dělnické třídy k těmto dvěma velkým sociálním souborům tvoří *materiální základ*, umožňující vznik *svazku* dělnické třídy s pracujícími rolníky a inteligencí.

*Zvláštní* postavení dělnické třídy mezi ostatními pracujícími v kapitalistických výrobních vztazích spočívá v tom, že 3. má navíc ze všech pracujících za kapitalismu *nejnevýhodnější postavení ve vládnoucí dělbě práce*. Tím se násobí sociální dopad kapitalistických výrobních vztahů na celý její život.

*Rozdíl* jejího postavení od postavení ostatních výrobců materiálních užitných hodnot i ostatních námezdně pracujících nutí dělnickou třídu k tomu, aby zvláště intenzívně bojovala za společný zájem všeho lidu — za revoluční nahrazení kapitalismu socialismem. V tomto rozdílu je tedy *základní příčina* její schopnosti být *v čele svazku* s pracujícími rolníky i inteligencí a *vést jej*.

Tyto tři základní znaky, určující, kdo svým postavením v kapitalistických výrobních vztazích přísluší k dělnické třídě, formulovali již Marx, Engels a Lenin [viz Hrůza 1973 : 39—81; 149—161]. V nich tkví rovněž důvod, proč *ekonomickým jádrem* této třídy je právě průmyslový proletariát.

Jakékoli zkreslení těchto znaků [tj. jak umělé „zužování“, tak umělé „rozšiřování“ jejich hranic] znemožňuje pravdivě identifikovat a přesně zachytit ten sociální soubor, který je svým ekonomickým postavením v kapitalistických výrobních vztazích v poslední instanci nucen realizovat historické poslání dělnické třídy. Proto soudobí buržoazní ideologové a revizionisté věnují tak intenzívní úsilí zkreslování hranic příslušností k dělnické třídě. Tím si totiž uměle vytvářejí „argumenty“ proti trvající platnosti historického poslání dělnické třídy v soudobém kapitalismu. Jedním z nich je fikce, že třída prý již není pro toto poslání dosti početná. Jiným je fikce, že prý zahrnuje i vrstvy, které k němu nemají dostatečný důvod. Neblaze proslulými představiteli umělého „rozšiřování“ dělnické třídy byli zvláště revizionisté R. Garaudy a E. Fischer. Jejich tvrzení podrobil ostré kritice a vyvrátil je P. N. Fedosejev [Naučný komunizmus 1972].

Z historického poslání dělnické třídy vyplývá problematika *zákonitého obsahu a forem její vedoucí úlohy za kapitalismu*. Osvobodit likvidaci kapitalistických společenských poměrů sebe, a tím i ostatní pracující, může dělnická třída

jen prostřednictvím třídního boje proti kapitálu. Účinnou formou třídního boje pak je teprve *politický* boj, při němž v čele třídy působí strana leninského typu, komunistická strana. Proto se rozhodujícím subjektem vedoucí úlohy dělnické třídy v jejím boji proti kapitalismu stalo *mezinárodní revoluční dělnické hnutí*, které nevyhnutelně musí mít *politickou formu*.

*Politickým jádrem* dělnické třídy jsou politicky aktivní dělníci, podřizující se vedení komunistické strany — především politicky aktivní členové komunistické strany, dále odborů a dalších společenských organizací. Ti uskutečňují vedoucí úlohu své třídy. Teprve tím se stávají příslušníky této třídy *v plném slova smyslu*.

Do politického jádra třídy patří ovšem i ti politicky aktivní členové strany a dalších společenských organizací, kteří sice *ekonomicky* dělníky nejsou, ale zasvětili revolučnímu hnutí dělnické třídy celý svůj život a v tomto smyslu *politicky* zcela splynuli s touto třídou.

Svazek dělnické třídy s pracujícími rolníky a inteligencí se za kapitalismu historicky formoval jako *politický svazek* protikapitalistických sil s dělnickou třídou a její stranou v čele.

*Růst* vedoucí úlohy dělnické třídy za kapitalismu se tedy může realizovat jen zvyšováním *politického* vlivu revolučního dělnického hnutí na formování a růst všech protikapitalistických sil, jejichž sociálním základem je svazek dělnické třídy, pracujících rolníků i inteligence a všeho pracujícího lidu. Hlavním kritériem tohoto růstu vedoucí úlohy dělnické třídy je zvyšování účinnosti usnesení strany v protikapitalistickém revolučním hnutí — tj. *rozvoj politické aktivity* rozšiřujícího se počtu dělníků a všeho lidu s cílem revoluční přeměny kapitalismu v socialismus.

### **Vedoucí úloha dělnické třídy při budování socialismu**

Analogické zákony platí i za *socialismu*. Prosazují se tu ovšem již ve zcela nových podmínkách, a tedy s podstatně odlišnou společenskou funkcí. Při jejich analýze je nutno vzít v úvahu nejen zásadní odlišnost socialistických výrobních vztahů od kapitalistických, nýbrž i fakt, že socialistické výrobní vztahy na rozdíl od vyšší fáze komunismu v sobě ještě zákonitě zahrnují pozůstatky staré dělby práce.[6]

Jde především o dva jen postupně překonávané *sociální rozdíly*: jednak o rozdíl mezi městem a vesnicí a jeho vliv na nezbytnost *dvou* forem socialistického vlastnictví, jednak o rozdíl mezi fyzicky a duševně pracujícími. Zde je příčina za socialismu dnes ještě nutné neantagonistické sociálně třídní struktury [viz Lenin 25, 1956 : 415], právě tak jako dosud trvající nevyhnutelnosti zvláštní sociální skupiny inteligence.

Z obou uvedených konkrétně historických sociálních rozdílů vyplývá i celá řada dalších charakteristických stránek socialistické společnosti: ještě *zbožní* charakter socialistické výroby, trvající nutnost *politiky* i socialistického státu atd. Pozůstatky staré dělby práce nejsou za socialismu prostě jen nějakými „přežitky“, které by tu již měly pouze negativní úlohu. Jsou organickou (tj. neoddělitelnou) součástí socialistických výrobních vztahů. Jejich vliv na ně je převážně pozitivní — slouží jejich rozvoji.

Pozůstatky staré dělby práce mají *negativní* úlohu jen v tom smyslu, že představují konkrétně historickou hranici, kterou socialismus ještě nemůže

---

(6) Základy k této problematice formuloval Marx především ve stati *Poznámky k programu německé dělnické strany* [Marx — Engels 19, 1966: zvl. 48–50] a Lenin zejména v práci *Stát a revoluce* [Lenin 25, 1956: 469–488].

překročit — hranici mezi nižší fází komunismu (socialismem) a jeho vyšší fází, k níž zatím teprve směřujeme. Jsou tedy hranicí naší současnosti proti navažující budoucnosti, tj. ve spinozovském smyslu *Omnis determinatio est negatio*.

Do popředí však vystupuje především jejich *pozitivní* úloha. Je zjevná již ze srovnání socialismu s kapitalismem. Zaniklý třídní antagonismus byl hlavním článkem dělby práce kapitalistické společnosti, udržujícím její stabilitu.

Proto za socialismu trvají již jen *pozůstatky* staré dělby práce, tj. bez tohoto stabilizujícího článku. Nové podmínky umožňují změnit je v nástroj jejich budoucího *překonání*.

Podstata jejich pozitivní úlohy za socialismu vyplývá z celkové funkce dělby práce v dějinách lidstva — z toho, že tato dělba násobí síly každé společnosti (i růst jejich výrobních sil) a navíc motivuje veškerou společenskou činnost. Protože pozůstatky staré dělby práce jsou neoddělitelnou součástí celé dělby práce socialistické společnosti, mohou pomáhat urychlovat její rozvoj až k vyšší fázi komunismu, kde zaniknou.(7)

To jsou podmínky, v nichž za socialismu pokračuje *historické poslání dělnické třídy*. Vyplývá z jejího ekonomického postavení — tj. z jejího postavení v socialistických výrobních vztazích s pozůstatky staré dělby práce.

Příslušnost dělnické třídy 1. k sociálnímu souboru výrobců materiálních hodnot, 2. k sociálnímu souboru námezdně pracujících v rámci socialistického společenského vlastnictví výrobních prostředků vytváří i zde *shodu* jejich podstatných životních zájmů s těmito oběma soubory. Tak vzniká *materiální základ* pro upevňování a další vývoj *svazku* dělníků s družstevními rolníky a inteligencí, jádro jednoty všeho lidu na cestě k jeho sociální stejnorodosti.

3. *Zvláštní* postavení dělnické třídy v socialistických výrobních vztazích pak spočívá v tom, že *pozůstatky staré dělby práce* ovlivňují dosud ze všeho obyvatelstva *nejvíce především její život*. To se velmi výrazně promítá *například v oblasti profesionální účasti na společenském řízení*.

Obě další základní skupiny socialistické společnosti se v určité míře na této profesionální účasti při společenském řízení přímo podílejí. Platí to o třídě družstevních rolníků. Vždyť příslušníky této třídy jsou též členové představenstev JZD, vyčlenění právě pro profesionální řízení. Navíc řadoví členové JZD toto své předsednictvo volí a zároveň rozhodují svým hlasováním i o celkovém zaměření jeho řídicí práce.

Platí to i o sociální skupině inteligence. Mnohé vrstvy této sociální skupiny jsou přímo specializovány na profesionální výkon řídicí práce. Jsou to řídicí pracovníci v rámci státního aparátu, dále řídicí pracovníci ve všech člancích řízení socialistických podniků apod. Navíc i ostatní vrstvy sociální skupiny inteligence mohou v důsledku své vyšší kvalifikace ovlivňovat společenské řízení daleko snadněji než řadoví dělníci.

Naproti tomu pro příslušníky dělnické třídy je i za socialismu v důsledku pozůstatků staré dělby práce charakteristické, že v rámci své profesionální činnosti řídí pouze výrobní zařízení, ale nikoli lidi. *Ve společenském řídicím procesu nejsou v této souvislosti subjektem, nýbrž objektem*.

Podniky a závody, v nichž pracují, navíc nejsou (a ani nemohou být) v jejich skupinovém vlastnictví, nýbrž jsou nevyhnutelně součástí všelidové formy so-

---

(7) Například jen tím, že cílevědomě využíváme dosud nevyhnutelných sociálních rozdílů jak mezi městem a vesnicí, tak mezi fyzicky a duševně pracujícími, zajišťujeme plnění úkolů naší výstavby a tím zmírňování těchto rozdílů. To se promítá při využívání zákona hodnoty k rozvoji socialistické výroby na cestě k nezbožní komunistické výrobě. To se obdobně promítá i při růstu vedoucí úlohy dělnické třídy v rámci upevňování svazku, tohoto jádra jednoty všeho našeho lidu v procesu sbližování tříd a vrstev na cestě ke komunistické beztřídní sociálně homogenní společnosti.

cialistického společenského vlastnictví. Proto o obsazení řídicích hospodářských funkcí v nich mohou a musí rozhodovat příslušné státní orgány.

Pod tlakem tohoto *rozdílu*, který odlišuje její postavení od ostatních makroskupin socialistické společnosti, je dělnická třída nucena ze všech nejvíce a nejdůsledněji usilovat o vytváření podmínek pro úplné odstranění pozůstatků staré dělby práce — tj. o dovedení vývoje socialismu až k vyšší fázi komunismu, k nastolení již plně sociálně homogenní komunistické beztřídní společnosti. Jen takto může dovršit své vlastní třídní osvobození. Tím dovrší sociální osvobození všeho lidu.(8)

Úspěšné budování socialismu vyžaduje, aby tato třída, zvláště její ekonomické jádro — oddíl průmyslových dělníků, u něhož jsou její tři určující rysy nejvíce vyhraněny, byla v čele svazku s třídou družstevních rolníků, se sociální skupinou inteligence a s ostatními pracujícími. Je nutné, aby tento svazek vedla.

Odtud opět bezprostředně vyplývá zákonitý obsah a formy *vedoucí úlohy dělnické třídy v socialistické společnosti*. Její obsah tvoří upevňování a vedení svazku jednoty všeho lidu při úsilí zaměřeném na budování socialismu. Její forma přitom musí dále být nevyhnutelně především *politická*. Jen prostřednictvím své vedoucí úlohy v oblasti politiky může totiž dělnická třída za socialismu aktivně ovlivňovat všechny ostatní oblasti života lidu (sjednocovat jej a vést) a prosazovat v nich svou vedoucí úlohu.

Avantgardou dělnické třídy může i za socialismu být jen *politická* strana leninského typu, komunistická strana — tento základ politického jádra třídy.(9) Vedoucí úloha třídy je podmíněna vedoucí úlohou její avantgardy. Proto je neoddelitelná od socialistického a proletářského internacionalismu, který spojuje stranu i třídu s praxí i zkušenostmi marxisticko-leninských stran ostatních zemí, zvláště KSSS. Zahrnuje v sobě rovněž principiální boj proti všem silám nepřátelským socialismu a mezinárodnímu revolučnímu dělnickému hnutí, proti všem formám buržoazní ideologie a revizionismu, proti jejich rozkladnému působení.

Z aktivního vlivu politické formy vedoucí úlohy dělnické třídy rovněž plyne, že *nejdynamičtější stránkou jejího svazku s třídou družstevních rolníků, se sociální skupinou inteligence a s ostatními pracujícími i sbližování všech tříd a vrstev* je nevyhnutelně jejich *politický* svazek, jehož výrazem je socialistický politický systém s komunistickou stranou v čele. Stav realizace vedoucí úlohy dělnické třídy i její růst závisí na činnosti strany a celého socialistického politického systému.

Odtud vyplývají *základní kritéria reálného růstu vedoucí úlohy dělnické třídy a její avantgardy*, prosazující se při vývoji socialistické společnosti. Je to především 1. *růst politické aktivity* členů strany a všech složek socialistického politického systému, spojený se *zvyšováním jejího vlivu* na dělníky a na

---

(8) Ani za socialismu tedy nelze opomíjet ekonomické znaky určitosti dělnické třídy [viz Hruza 1975: 13–20]. Každé takové opomenutí odtrhuje sledovaný soubor od některé z determinant historické role třídy. Zachycuje ve skutečnosti poněkud jiný soubor, který se s dělnickou třídou překrývá jen do určité míry. Tím se podstatně snižuje reálná použitelnost takových statistik pro politickou praxi.

(9) Také za socialismu tvoří tedy *politické jádro* třídy politicky aktivní dělníci, získávající pro politiku strany všechnen lid, kteří se zároveň podílejí i na kontrole plnění a tvorbě této politiky — komunisté i příslušníci ostatních složek socialistického politického systému: příslušníci třídy v *plném slova smyslu*.

Zároveň za socialismu dále roste i počet těch politicky aktivních příslušníků jiných vrstev, kteří sice nejsou ekonomicky dělníky, ale podílejí se celým svým životním zaměřením na uskutečňování vedoucí úlohy dělnické třídy, takže politicky splývají s jejím jádrem.

veškeré obyvatelstvo země, na jeho mnohotvárnou činnost při budování socialistické společnosti.

Je to 2. tímto působením vyvolávané *zvětšování podílu dělníků* v řadách strany i všech složek socialistického politického systému a růst *počtu členů těchto organizací z řad všeho lidu*.

Konečně to je 3. vliv rostoucí politické aktivity členů strany i bezpartijních na intenzitu a tempo *plnění všech úkolů socialistické výstavby*, zajišťující všestranný rozvoj socialistické společnosti. Všechna tato kritéria reálného růstu vedoucí úlohy dělnické třídy a její strany se navzájem podmiňují a ovlivňují.

Tak například zvětšování podílu politicky aktivních dělníků ve straně i ve všech složkách socialistického politického systému záleží na tom, jak účinně působí politická práce strany a celý socialistický politický systém na jejich aktivitu a jak si sami dělníci prakticky ověřují smysl této své aktivity na dosahovaných budovatelských výsledcích. Vždyť dělník zpravidla nemá a prakticky ani nemůže mít pro svou politickou aktivitu žádné jiné, osobní důvody.

Čím více podíl politicky aktivních dělníků ve straně i v celém socialistickém politickém systému odpovídá jejich podílu mezi veškerým obyvatelstvem, tím více působí na jednání celé dělnické třídy a na všechny pracující. O to větší výsledky pak může přinášet i při zvyšování intenzity a urychlování tempa celé socialistické výstavby. Atp.

Růst vedoucí úlohy dělnické třídy a její avantgardy, to je *jeden ze zákonů rozvoje socialistické společnosti*. Vyplývá z toho, že *trvalý rozvoj socialismu nutně vyžaduje* (při důsledném respektování všech ostatních zákonů socialistické výstavby), aby byly *maximálně využívány neustále se rozšiřující objektivní podmínky* (ekonomické i politické) *pro zvyšování aktivní úlohy subjektu, jehož jádrem je dělnická třída a její strana a které je zprostředkováno prohlubováním vlivu politiky strany na všechny oblasti života*.

Další růst vedoucí úlohy dělnické třídy a její strany je zákonitým předpokladem k tomu, aby bylo možno dovršit etapu budování rozvinuté socialistické společnosti, kterou prochází Československo v současném období. Je zákonitým předpokladem pro vstup do vyšší vývojové etapy, které dosáhl jako první zatím jen Svaz sovětských socialistických republik.

Sovětské zkušenosti dokazují, že jen další růst vedoucí úlohy dělnické třídy a její strany vedou v etapě rozvinuté socialistické společnosti k takovému stupni sblížení obou neantagonistických tříd a vrstev, na němž se začíná postupně formovat jejich sociální homogenita — *sovětský lid*. Projevem tohoto procesu byla již přeměna státu diktatury proletariátu ve *všelidový stát*.

L. I. Brežněv ve zprávě přednesené na XXVI. sjezdu KSSS orientoval pozornost strany na další konkretizaci pokračujícího vývoje SSSR k sociální homogenitě. Uvedl: „Na podkladě hodnocení vývoje naší společnosti za posledních deset let můžeme, doufám, předpokládat, že základy beztřídní struktury společnosti budou v hlavním a podstatném vybudovány v historickém rámci rozvinutého socialismu. ‚Vedoucí silou tohoto procesu, jeho‘ — jak říkal Marx, — ‚sociální hlavou a sociálním srdcem‘ byla a je současná dělnická třída“ [XXVI. sjezd 1981: 54—55]. Tak se v SSSR uskutečňuje postupně přechod k vyšší fázi komunismu.

### **Sociální určitost dělnické třídy**

Úspěšné plnění úkolů budování rozvinuté socialistické společnosti vyžaduje, aby byla dále rozvíjena vedoucí úloha dělnické třídy s komunistickou stranou v čele. S tím souvisí i nutnost ujasnit si sociální určitost dělnické třídy — tj. hranice příslušnosti k ní.

To se týká sociologických výzkumů vývoje životních podmínek dělníků, jejich podílu na obyvatelstvu i jejich vnitřní struktury a také sledování procesu sblížování tříd. Týká se to i kádrové politiky atd. atd. Přitom se dosud setkáváme s některými velmi zjednodušenými představami, jako zejména s představou, podle níž je příslušnost k určité třídě prostě výsledkem zařazení do určitého povolání.

Na tomto základě se pak příslušnost k dělnické třídě interpretuje takto: Patří člověk s *daným zaměstnáním* k dělnické třídě? Je například šofér příslušníkem dělnické třídy, nebo jím není?

Kdo klade podobnou otázku, má obvykle za to, že při ní vychází z marxisticko-leninského pojetí tříd. Vždyť třídní diferenciace, a tedy i třídní příslušnost závisí na postavení lidí „v historicky určitém systému společenské výroby“, tj. v určitém způsobu výroby [Lenin 29, 1955:415].

Marxisticko-leninská teorie však na rozdíl od podobných „interpretací“ neztotožňuje třídní příslušnost s příslušností k určité skupině povolání. Právě naopak takový názor velmi důrazně odmítá.

Tak Lenin například již ve své práci *Agrární otázka a „kritikové Marxe“* uvádí: „Jak pozoruhodná hloubka rozboru! Rozdíly v povolání směřovat s rozdíly mezi třídami, rozdíly ve způsobu života směřovat s rozdílným postavením tříd v celkovém řádu společenské výroby — jak názorně to ilustruje naprostou vědeckou bezzásadovost módní „kritiky“ a její praktickou tendenci sprovodit se světa sám pojem „třídy“, odstranit samu myšlenku třídního boje“ [Lenin 5, 1953 : 198].

Lenin tu dokazuje, jak směřování třídní příslušnosti s příslušností k určitým povoláním sloužilo buržoazním ideologům za kapitalismu k zastírání tříd a třídního boje. Podobné zkreslování proto neumožňuje ani za socialismu hlouběji pochopit otázky neantagonistických třídních vztahů. Přímou ztěžuje sledovat a vědomě uplatňovat vedoucí úlohu dělnické třídy ve svazku s ostatními pracujícími. Vede ke zcela mylným představám i o probíhajícím procesu sblížování tříd.

Marxismus-leninismus dokazuje, že způsob výroby má dvě stránky. Sociálně profesní struktura lidí zapojených do výrobního procesu je spjata s *jednou* jeho stránkou — s *výrobními silami*. Naproti tomu *sociálně třídní* struktura souvisí s *jinou* stránkou způsobu výroby — s *výrobními vztahy*.

*Základem sociálně profesní diferenciace* je totiž 1. *druh pracovního předmětu*, na nějž působíme, 2. *způsob a nástroje*, kterými na něj působíme, a 3. *odpovídající druh našich zkušeností i dovedností*, který zvyšuje účinnost tohoto našeho působení (příslušná odborná kvalifikace).

Nakolik se při vývoji dělby práce vnitřně diferencují tři uvedené prvky zmíněného základu, natolik se diferencuje i sociálně profesní struktura. Proto v praxi vystupují hlediska sociálně profesní struktury do popředí *při rozmíslování pracovních sil*.

Naproti tomu *základem sociálně třídní diferenciace* je *postavení* ve vztazích mezi lidmi — koneckonců *ve vládnoucích výrobních vztazích* —, které se zvlášť výrazně promítá ve vlastnickém či nevlastnickém vztahu k výrobním prostředkům [za socialismu v diferenciaci všelidové a skupinové formy jejich společenského vlastnictví] a z toho vyplývajících zvláštnostech způsobu přivlastňování produktů práce. Proto panující sociálně třídní strukturu nikdy neurčuje struktura profesí, nýbrž kvalita vládnoucích výrobních vztahů a postavení lidí v nich.

Vládnoucí výrobní vztahy a postavení lidí v nich koneckonců určují, k jakým politickým tendencím se kdo hlásí, podporuje je a prosazuje (i jak důsledně

je podporuje a prosazuje]. Proto hlediska sociálně třídní struktury vystupují do popředí především *při politické praxi*.

Vraťme se nyní z tohoto hlediska k výše položené otázce: Do jaké třídy patří člověk, který pracuje jako šofér? Tato otázka je položena, jak je vidět, velice nepřesně a pro její zodpovězení by bylo nutné doplnit další údaje.

Nejzásadnější rozdíl je především v tom, zda pracuje jako šofér v rámci kapitalistických či v rámci socialistických výrobních vztahů. Bez doplnění některých údajů ji však nelze zodpovědět ani za socialismu.

Může *ekonomicky* patřit k dělnické třídě — pokud pracuje jako šofér ve výrobním závodě (ve vnitrozávodní dopravě, popřípadě při dovozu materiálu či odvozu výrobků aj.). Patří k ní i tehdy, když je zaměstnán v takové oblasti veřejné dopravy, jejíž hlavní funkcí je dovoz pracujících do práce a z práce.

Může však jako šofér *ekonomicky* patřit i k třídě družstevních rolníků. Tak je tomu tehdy, když je členem JZD. Jeho postavení i výše jeho příjmu tedy závisí na skupinovém vlastnictví výrobních prostředků.

Pokud naproti tomu pracuje jako státní zaměstnanec (na ministerstvu či v úřadě, v armádě, ve složkách bezpečnosti aj.), patří shodně s ostatními zaměstnanci svého pracoviště do sociální skupiny ostatních zaměstnanců. Nelze jej tedy zařazovat do žádné z obou neantagonistických tříd socialistické společnosti.

Zastírání rozdílů mezi sociálně profesní a sociálně třídní diferenciací společnosti je za kapitalismu těsně spjata s klíčovými koncepcemi buržoazní ideologie. Vždyť tato ideologie uznává ve společenské výrobě jako objektivní jen výrobní síly. Naproti tomu objektivitu výrobních vztahů kategoricky odmítá.

To je charakteristické i pro soudobé buržoazní koncepcce tzv. moderní industriální společnosti, zakrývající zásadní rozdíl mezi kapitalismem a socialismem. To je stejně charakteristické i pro její tendenci vydávat sociálně profesní strukturu za jádro sociálně třídní struktury.

Pokud někdo u nás podléhá takovému směšování, nebývá to ovšem většinou vyvoláváno záměrným přejímáním koncepcí buržoazní ideologie. Často je to jen výsledek povrchní znalosti marxismu-leninismu, podléhání povrchnímu empirismu i tradičním představám, dožívajícím u nás ještě z předmnichovské kapitalistické ČSR. Bez ohledu na to ovšem každé takové směšování (nezávisle na subjektivních záměrech) napomáhá pronikání a vlivu dalších buržoazních představ do vědomí našich pracujících.

Odlíšnost sociálně profesní a sociálně třídní struktury neznamená, že by mezi nimi nevznikaly určité vazby. Tyto vazby je však nutno hodnotit v celkovém společenském kontextu.

Směšování obou struktur je například často spjata s iluzí, že si každý člověk podle svých schopností „od přírody“ zcela „svobodně“ volí své zaměstnání. Tím, že pak automaticky mimoděk určuje i svou třídní příslušnost. To jsou iluze charakteristické pro buržoazní ideologii.

Marxismus-leninismus dokazuje, že souvislost je zde právě opačná. Třídní příslušnost, do níž se člověk rodí, koneckonců určuje, z jakých zaměstnání má „svobodu“ si vybírat, a navíc z jakých postavení či funkcí v tom či onom zaměstnání může „svobodně“ volit.

Tuto skutečnost dokazuje i současná kapitalistická společnost na mnoha reálných faktech, která jsou známa. Socialistická společnost tuto souvislost sice značně omezila, ale zcela zrušit ji dosud nemohla. Úplná likvidace vlivu třídní příslušnosti na volbu zaměstnání totiž předpokládá úplné zrušení pozůstatků staré dělby práce a to za socialismu ještě není možné. Dojde k tomu až s přechodem k vyšší fázi komunismu.

Dokladem o tom je mimo jiné skutečnost, že i za socialismu má třídní postavení rodičů (a s ním spjatá úroveň i druh vzdělání) vliv například na pomoc, kterou mohou poskytnout svým dětem ve školním věku. Tím se pak značně ovlivňuje i typ a okruh zaměstnání, z nichž mohou reálně volit. Apod.

I když sociálně profesní a sociálně třídní struktura nemohou být mechanicky převáděny jedna na druhou, dochází v našich sociologických výzkumech dosud často k jejich zaměňování. Tak je tomu zvláště tam, kde se studie opírají o celostátní statistiky. Tím se velmi podstatně oslabuje reálná použitelnost závěrů pro politickou praxi.

Příčina je v tom, že naše celostátní statistiky sledují jen vývoj profesionální struktury, sociálně třídní strukturu však nezachycují. Dokladem o tom je vymezení kvalitativní určitosti statistického souboru „dělníci“, které se zde podává bez větších změn od r. 1964 až dodnes [Statistická ročenka 1964 : 6; 1965 : 82; 1966 : 72; 1967 : 72; 1968 : 88; 1969 : 82; 1970 : 1982; 1971 : 99; 1972 : 101; 1973 : 82; 1974 : 97; 1975 : 103; 1976 : 80; 1977 : 89; 1978 : 89; 1979 : 96; 1980 : 89; 1981 : 105].

Znaky souboru dělníci se obecně omezují na dva: na fyzickou práci a na zaměstnanecký poměr. Taková hlediska dělení snad mohou být funkční při rozmísťování pracovních sil. Ostře se však rozcházejí s kritérii ekonomické příslušnosti k dělnické třídě.

Převaha fyzické práce totiž není příčinou, ale důsledkem třídního postavení dělníka. Proto rozvoj vědy a techniky, který postupně snižuje míru fyzické práce u všech pracujících (i u družstevních rolníků) sám o sobě ještě neruší určitost dělnické třídy. Vede ovšem ke vzniku zvláště kvalifikovaných skupin dělníků — mezi jiným i k vzniku a postupnému růstu počtu vysokoškolsky kvalifikovaných dělníků.

Mezi ně nepatří všichni příslušníci technické inteligence zapojení ve výrobě. Převážná většina z nich se odlišuje od dělníků tím, že součástí jejich profesionální činnosti je řízení lidí. Jejich činnost je ovšem pro naši společnost zcela nutná a má veliký význam pro výsledky, jichž při výrobě dosahujeme. Přesto se však touto činností odlišují od příslušníků dělnické třídy — od ekonomických determinant, které koneckonců určují její politické tendence.

Do skupiny vysokoškolsky kvalifikovaných dělníků spadají jen ti příslušníci technické inteligence, kteří profesionálně neřídí lidi, ale jen stroje, jejichž prostřednictvím vyrábějí. Mají tedy všechny charakteristické rysy příslušníků dělnické třídy.

Naše celostátní statistiky však tuto skupinu do statistického souboru „dělníci“ nezařazují. Potud jej tedy *zužují* ve srovnání se souborem ekonomicky určených příslušníků dělnické třídy.

Naproti tomu se v těchto statistikách u statistického souboru „dělníci“ neuvádí jako závazný znak příslušnost k výrobcům materiálních užitných hodnot. Jde při tom o znak, který má mimořádný význam.

To nevyplývá jen z mimořádného významu výroby pro společnost. Příčina je i v tom, že příslušnost k výrobcům materiálních užitných hodnot má i velmi podstatné sociální dopady pro každého, kdo k tomuto souboru patří.

U každého příslušníka tohoto souboru (jak u dělnické třídy, tak i u dalších aktivních účastníků výrobního procesu) je totiž daleko snadněji měřitelný čas i *intenzita* vynaložené práce než u ostatních pracujících vrstev. Proto může kapitalista vykořisťovat všechny výrobce materiálních užitných hodnot daleko intenzivněji než všechny ostatní zaměstnance. Jsou tedy o to více nuceni klást tomuto vykořisťování odpor.

Za socialismu, kde bylo kapitalistické vykořisťování již definitivně zrušeno, nabývají tyto sociální dopady nové podoby. Výrobci materiálních hodnot jsou

zde takovou skupinou pracujících, která vzhledem k zvlášť snadné měřitelnosti času a intenzity vynaložené práce nejsnadněji chápe nutnost být *hospodáři na svém pracovišti* a zároveň usilovat o *prohlubování hospodárnosti ve všech ostatních oblastech* společenské pracovní činnosti.

Z toho vyplývá mimořádná podstatnost zmíněného znaku i mezi ekonomickými kritérii příslušnosti k dělnické třídě. Tím, že statistiky neberou u souboru „dělníci“ v úvahu tento znak, ve srovnání s ekonomickou určitostí dělnické třídy jej uměle rozšiřují. Dostupné statistické údaje nasvědčují tomu, že tím se podíl sociálně profesního souboru „dělníci“ v našem obyvatelstvu ve srovnání s třídním souborem zvětšuje nejméně o 10—15 % (tj. o nevýrobní dělníky).

Pro další sociologický výzkum vývoje naší dělnické třídy, procesu sblížování tříd i navazujících otázek sociální mobility je tedy nutné, aby se v celostátních statistikách vedle dosavadního statistického souboru „dělníci“ (pro potřeby rozmísťování pracovních sil) sledoval i soubor „vlastní dělnická třída“ (pro potřeby politické praxe). Jak je zjevné z předchozího, doplnění operacionalizace tímto směrem klade jen zcela minimální technické nároky.

Pokud totiž chceme statisticky sledovat a na tomto základě sociologicky zkoumat právě ten sociální soubor, který je svým ekonomickým postavením determinován pro vedoucí úlohu v naší společnosti (tj. dělnickou třídu), je to možné jen tehdy, když při kvalitativním určení tohoto souboru důsledně vyjdeme právě z těch rysů, které jej pro tuto vedoucí úlohu ekonomicky determinují. Výsledky sociologických výzkumů dělnické třídy, které se opírají o sociálně profesní statistiky, nejsou proto dostatečně průkazné.

Sledujeme-li při sociologickém výzkumu vývoj dělnické třídy, nutno ovšem brát v úvahu ještě jednu skutečnost. Ekonomická příslušnost k této třídě tvoří sama o sobě jen koneckonců určující základ její vedoucí úlohy. Ten se však u každého konkrétního jednotlivého dělníka prosazuje v praxi jeho skutečné účasti na vedoucí úloze své třídy jen natolik, nakolik si své ekonomické postavení uvědomuje a pod vedením komunistické strany jedná podle něj — především tak, že se svou aktivní politickou činností na některém úseku socialistického politického systému podílí na tvorbě, realizaci a kontrole politiky strany.

## Literatura

- Marx, K. — Engels, B.: *Spisy*, sv. 1. Praha, SNPL 1956; sv. 2. Praha, SNPL 1958; sv. 3. Praha, SNPL 1958; sv. 4. Praha, SNPL 1958; sv. 7. Praha, SNPL 1959; sv. 16. Praha, SNPL 1965; sv. 19. Praha, SNPL 1966.
- Lenin, V. I.: *Spisy*, sv. 1. Praha, Svoboda 1951; sv. 3. Praha, Svoboda 1952; sv. 5. Praha, SNPL 1953; sv. 7. Praha, SNPL 1953; sv. 25. Praha, SNPL 1956; sv. 29. Praha, SNPL 1955.
- XXVI. sjezd KSSS. *Dokumenty a materiály*. Praha, Svoboda 1981.
- Naučnýj komunizm i falsifikacija jeho renegatami*. Moskva, Politizdat 1974 (česky *Vědecký komunismus a jeho falzifikace novodobými renegáty*. Praha, Svoboda 1973; příp. překlad rozšířeného vydání *Vědecký komunismus a jeho falzifikácia renegátmi*. Bratislava, Pravda 1975).
- Statistická ročenka ČSSR*. Praha — Bratislava 1964—1981.
- Hrůza, I.: *Aktuální otázky historického poslání a vedoucí úlohy dělnické třídy*. In: *Dělnická třída a současnost*. Praha, Svoboda 1973.
- Hrůza, I.: *Aktuální otázky historického poslání dělnické třídy* (autoreferát disertace k získání hodnosti doktora filozofických věd). Praha, Vysoká škola politická ÚV KSČ 1975.

### И. Груза: Руководящая роль рабочего класса в социалистическом обществе и социальная определенность его субъекта

Работа представляет несколько разделов из главного доклада по теме *Научный коммунизм о закономерных взаимосвязях роста руководящей роли рабочего класса*, обсуждаемого на конференции с международным участием, состоявшейся в Высшей политической школе ЦК КПЧ в мае 1982 года. Доклад был краткой версией теоретико-методологического исследования, из которого исходит решение главного задания Государственного плана фундаментальных исследований ЧССР № VIII-1-3. Приведенные разделы дополнены замечаниями по вопросу социальной определенности рабочего класса.

#### Основные выводы анализа:

1. Если мы намерены вести статистический учет именно той социальной группы, которая своим экономическим положением предопределена играть руководящую роль в социалистическом обществе (т. е. рабочий класс), то в качественном определении этой группы необходимо последовательно исходить именно из тех черт, которые экономически предопределяют ее руководящую роль: а) принадлежность к более широкой социальной совокупности производителей материальных потребительных стоимостей, б) принадлежность к более широкой социальной совокупности работников, в) отсутствие профессионального участия в общественном управлении, вызывающее необходимость компенсации посредством политической активности в выработке, реализации и контроле выполнения политики партии.

2. Социально-профессиональная структура общества и его социально-классовая структура полностью не совпадают, а следовательно, не тождественны и определения категории «рабочий» в рамках этих двух различных структур.

Основой социально-профессиональной структуры является а) вид предмета труда, на который мы оказываем воздействие, б) способ и инструменты, посредством которых мы воздействуем на него, в) соответствующий вид опыта и умения, повышающих эффективность нашего воздействия (соответствующая профессиональная квалификация). Изучение этой структуры служит на практике делу размещения трудовых ресурсов. В производстве эта структура непосредственно связана с областью производительных сил.

Основой социально-классовой структуры, напротив, всегда являются конкретно-исторические производственные отношения и положение людей в них, которые в конечном счете определяют все остальные стороны социальных зависимостей, обуславливающих их жизнь. Поэтому социально-классовое положение людей в конечном счете определяет направление и степень кристаллизации их политической ориентации, а его изучение поэтому служит политической практике.

3. Поэтому при изучении и социологическом исследовании развития рабочего класса, его состава, процесса сближения классов и пр., нельзя опираться на статистические данные, характеризующие социально-профессиональную структуру. Необходимо исходить из данных о социально-классовой структуре. В противном случае существенно снижается ее реальная применимость в политической практике.

4. Однако общегосударственная статистика в ЧССР пока ведет учет лишь социально-профессиональной структуры общества. Стало быть, для дальнейшего социологического исследования развития рабочего класса в ЧССР и процесса сближения классов и связанных с этим вопросов социальной мобильности, необходимо в общегосударственных статистических материалах кроме социальной совокупности «рабочие» для нужд размещения рабочей силы вести учет и по статистической совокупности «собственно рабочий класс» для нужд политической практики. Операционализация сбора соответствующих данных предъявляет лишь минимальные требования.

## Summary

### I. Hruza: The Leading Role of the Working Class in Socialist Society and the Social Determination of Its Subject

This study contains several passages from the main paper on the theme *Scientific Communism on the Lawful Connections of the Growth of the Leading Role of the Working Class*, discussed at an international conference held at the Political College of the Central Committee of the Communist Party of Czechoslovakia in Prague in May 1982. The paper, in turn, was brief version of the theoretical-methodological

study which was based on the solution of the main task included in the State Plan of Basic Research in the Czechoslovak Socialist Republic. These passages of the study are supplemented by comments and remarks concerning the social determination of the working class.

The chief conclusions of the analysis are the following:

1) If we want to follow statistically the particular social set which — owing to its economic position — is determined to be the leading force in socialist society (i. e. the working class), it is essential to proceed consistently from those features which are economically determining: these are (a) the fact that the working class belongs to the broader social group of the producers of material values, (b) that it belongs to the broader social group of employees, (c) that it does not professionally participate in social management (which calls for compensation in the form of political activity in the formation, implementation and control of the Party's policy).

2) The socio-professional structure of society and its socio-class structure are not identical; that concerns the definition of the category "worker" within the framework of the two different structures as well.

The socio-professional structure is based upon (a) the type of object of labour which we process, (b) the mode and instruments employed and (c) appropriate type of experience and skill likely to raise the efficiency of operation (appropriate professional qualification). In practice the observance of this structure is useful for the labour force. In production this structure is immediately connected with the sphere of production forces.

The basis of the socio-class structure is, on the contrary, determined by the concrete historical production relations and the position of people within these which by and large determine all the other aspects of social dependence affecting human life. Therefore, people's socio-class position eventually determines the direction and level of the individuality of their political profiles; consequently the study of these profiles necessarily serve political practice.

3) That is why sociological research projects dealing with the development of the working class, its composition, the process of bringing individual classes closer together etc. cannot be based on statistical data which follow the socio-professional structure. It is necessary to proceed from data pertaining to the socio-class structure. Otherwise the practical application of these data in political practice is considerably weakened.

4) Up till now the nation-wide statistical reviews in Czechoslovakia have covered only the socio-professional structure of society. It is vital for the future sociological research projects concerning the development of the working class in Czechoslovakia and the process of bringing together different classes and the related questions of social mobility to cover — in addition to the presently observed social set "workers" — the statistical set "the working class proper" to be used for the needs of political practice. The process of operationalization of data collection in this field requires minimal efforts only.